

**ЯРИНА ЯСНИЙ, аспірант
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка**

ТЕТРАЛОГІЯ СТАНІСЛАВА ВІНЦЕНЗА «НА ВИСОКІЙ ПОЛОНИНІ» У ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ КРИТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ

У статті розглядається українська та польська критична рецепція тетралогії Станіслава Вінценза «На високій полонині».

Polish and Ukrainian critic reception of the tetralogy "On the High Up lands " of Stanislaw Vincenz is traced in the article.

Шлях Вінценза до свого читача був непростим. Хоча письменник розпочав свою літературну творчість ще у 1921 році з перекладом вірша Вітмена, а згодом випробовував хист публіциста, справжнім його літературним дебютом стала у 1936 році перша книга з тетралогії «На високій полонині». Це епічне полотно відразу ж викликало у критиків цілий ряд питань з приводу його жанрового статусу, а також сумнівів, чи маємо справу з літературним твором, чи з етнографічним. Друга світова війна знову перервала спілкування Вінценза з читачами, і навіть повторна публікація у 1955 році «На високій полонині» викликала в пресі лише кілька рецензій. Тому подальші частини тетралогії («Звада», «Листи з неба», «Барвінковий вінок») не були навіть відразу опублікованими. Справжній читацький і науковий інтерес до постаті Вінценза проявився лише після смерті письменника у 1971 році. Спогади, біографічні нариси, критичні нариси, рецензії – ось ті жанри рецепції творчості співця Гуцульщини, які з'явилися протягом сімдесятих років ХХ ст. в Німеччині, Швейцарії, Англії, Франції, Ізраїлю, Канаді, США, Аргентині. Згодом з початку вісімдесятих років Вінцензом впритул зацікавились у Польщі: побачили світ есеї «З перспективи подорожі», перша частина тетралогії «На високій полонині» «Правда старовіку». У роках 1982-1983 вийшли друком решта частин гуцульського епосу, а також збірка есеїв «На стороні діалогу». Таким чином за коротке п'ятиліття польський читач одержав значну частину доробку Вінценза. Сьогодні бібліографія праць, присвячених він ценові налічує більш як півтисячі позицій.

Життя та творчість С. Вінценза цікавили як українських, так і польських літературознавців, критиків та письменників. Одними з найвідоміших польських дослідників творчості видатного письменника вважаються Ян Пешахович [10; 11] та Андрій-Станіслав Ковальчик. [7] Найповніші відомості з життя і творчості Вінценза вони подали у працях: «Від реальності до міфу: концепція природи й культури в творчості С. Вінценза» (1989), «Верховина й наш Вінценз» (1990); «Очерк біографії С. Вінценза» (1991). Окрім згаданих критиків Вінцензом цікавились З. Кубяк, М. Ченський, С. Пушик, Я. Хороши, Т. Мацків, Є. Снопек, А. Мадида, К. Яковська, Й. Луговська, Я.Кольбушевський, М. Вика. Саме вони підготували і уклали збірник під назвою «Світ Вінценза» (1992) [14], що містить ряд статей, які знайомлять читача з поетикою тетралогії С. Вінценза «На високій полонині».

Українська рецепція Вінценза розпочалась з перекладу першого тому епопеї «На високій полонині», який здійснив письменник Петро Козланюк та опублікував у 1946-му році в журналі «Радянський Львів» (№ 1–7). У передмові перекладач зауважив, що строгий об'єктивізм в оцінці історичного минулого та сердечного захоплення Вінценза гуцульською вдачею, боротьбою, працею, легендами й оповіданнями справили те, що книжка читається з великим інтересом, вона часто зву-

чить, як прекрасна поема [12]. Другою спробою освоєння епопеї стала нова її публікація в журналі «Жовтень» (з № 7, 1969–1970 рр.) у перекладі Б. Сенежаки.

Українські вчені багато зробили для вивчення життя і особливостей творчості С. Вінченза. Починаючи від 60-х років ХХ століття цілий ряд статей про польського письменника опублікував відомий бібліограф і літературознавець, професор Івано-Франківського педагогічного інституту Володимир Теодорович Полек (див.: «Літературна газета» від 2 червня 1961 р.; «Жовтень», № 11 за 1968 р.; «Літературна Україна» від 1 липня 1969 р.; «Архіви України», № 6 за 1970 р.; «Радянський педагог» від 21 листопада 1989 р.). Учений дослідив особливості творчої праці С. Вінченза над своїм текстом, його входження в літератури світу, залучаючи до аналізу особисте листування з письменником. Так, у статті «Зачарований Гуцульщиною», В.Полек цитує лист Вінченза від 28 лютого 1966 року, у якому митець так описує процес творчості над своєю тетралогією: «я намагався тільки зреконструювати, сконцентрувати і скласти в цикли старий гуцульський епос, а також творити далі в його дусі, щоб відкрити світові барви і історію гуцульської Верховини». Епопея «є власність і українського народу» [1].

Значну увагу творчості Вінченза приділив професор Володимир Погребенник, професор Національного педагогічного університету імені М.Драгоманова, видавши кілька публікацій про митця. Зокрема статті про життєвий і творчий шлях С. Вінченза та його романи (див.: «Культура і життя» від 8 жовтня і «За педагогічні кадри» від 2 жовтня 1989 р. Крім того, журнал «Народна творчість та етнографія» (1989, № 5) видрукував поки що найдокладнішу в українському «вінчензознавстві» статтю про фольклоризм твору С. Вінченза в контексті української дожовтневої прози про Гуцульщину [12]. Порівняльний розгляд виявив чимало спільного між тетралогією Вінченза і «Тінями забутих предків» М. Коцюбинського (відтворення міфопоетичної уяви гуцулів, висока поезія багатьох уступів та ін.). Епопею Вінченза і твори про Гуцульщину Г. Хоткевича еднають оцінка опришківства не за шляхетською юрисдикцією, а за «судом міту», спільний мотив єдності трудящих різних національностей тощо.

Згадано ім'я С. Вінченза і у таких довідкових виданнях, як «Українська Радянська Енциклопедія» (1960-го і 1978-го рр.), «Український Енциклопедичний Словник» (1966) та «Українська Літературна Енциклопедія» (1988).

Увага до творчості Вінченза проявлялась не лише у формі статей і книг, а й конференцій та зустрічей. Перша конференція, присвячена його спадщині, відбулася у 1987 році в Люблінському Католицькому Університеті На ній були представлені доповіді, що піднімали тему світогляду Вінченза, релігійних мотивів у його творчості. Також були поставлені завдання, які слід виконати, щоб створити вірогідну монографію життя та творчості Станіслава Вінченза.

Через рік, у 1988 році, на соті уродини письменника, угорські полоністи та славісти організували в Інституті Літературних Досліджень Угорської Академії Наук у Будапешті конференцію, яка не лише принесла подальші нові наукові результати, пов'язані з розв'язанням певних завдань, які пов'язані з мовою Вінченза, категорією міфу у його творчості, але також надала більш ширший вимір погляду на творчий доробок автора «На високій полонині».

У 1989 р. на базі Вроцлавського університету відбулася друга міжнародна конференція, що стала ще одним кроком в осмисленні місця Вінченза в польській та українській літературах, в культурах обох народів. Родина польського письменника передала всі матеріали до бібліотеки «Ос-солєніум» у Вроцлаві, яка має стати центром для Вінчензівських студій.

Окрім того, влітку 1991 р. в Криворівні відбувся міжнародний симпозіум «Станіслав Вінченз: Україна і європейська культура» в якій брав участь і син письменника - Андрій Вінченз. Тоді ж була заснована міжнародна фундація «Pro Vincenz», яка у своїй програмі мала, серед інших, завдання перекладу гуцульської епопеї українською мовою. До фундації належать вінчензознавці з багатьох країн світу. Деякі матеріали про С. Вінченза подала українська преса в Польщі («Наша культура» - 1961, 1966, 1977; «Наше слово» - 1969). Це і матеріали до біографії письменника про його зв'язки з Україною і повідомлення про нові видання його творів у Польщі та за її межами.

З нагоди 30-ї річниці від дня смерті С.Вінченза у Католицькому Університеті в Любліні (Польща) та Бистрецькій школі були проведені вінчензівські конференції.

У 2008 році в Івано-Франківську відбулась конференція, присвячена творчості Станіслава Вінченза, яка збрала дослідників з Польщі та України.

Спробуємо хоча б побіжно поглянути на етапи критичного осмислення творчості Вінченза. Хронологічно першою групою праць були роботи, які можна назвати путівниками по тетралогії «На високій полонині». Їх мета – зорієнтувати читача у складній структурі твору: розкрити зміст окремих томів, подати загальну композицію, окреслити фабулу, змалювати тип нарації, визначити

мовно-стилістичні особливості, суть яких у переплетенні польських та українських елементів [16; 6; 5].

Подальші дослідження творчості Вінченца відзначалися більшою тематичною цільністю і були присвячені жанровій своєрідності тетралогії «На високій полонині». Думки літературознавців з цього питання розділилися. Роман «Правда старовіку» найчастіше називали епосом [2] або ж романізованим епосом [9], хоча була значна частина відгуків, у яких критики взагалі виносили «На високій полонині» за межі фікційної прози на користь прози документальної чи етнографічної. «Зваду» називали романом [15], «Листи з неба» - діалогом [3], а «Барвінковий вінок» - модифікованим бенкетом, симпозіоном [15].

Проте головне генологічне питання стосовно текстів тетралогії «На високій полонині» полягає у тому, як тлумачити не окремо взятую частину, а усю цілість [8]. Критики пропонували різні відповіді. Передусім – це епопея Гуцульщини, що по мірі розвитку еволюціонує у напрямку роману. У цьому монументальному творі письменник відобразив стародавню культуру гуцулів, переказуючи їх фольклорну традицію – легенди, пісні та інші жанри. Інші дефініції «На високій полонині» - це сага, поінтерпретована як серія поєднаних між собою історій про стародавню цивілізацію; індивідуальний варіант роману-монологу, поширеного у двадцятому столітті; новий, незнаний досі жанр, що існує в одному примірнику, сутність якого полягає у поєднанні епосу, роману, есею, діалогу та симпозіону; або ж, нарешті, – генологічний мікс з рисами роману, есею та ідилії [13].

Як можна спостерегти, запропоновані критиками і літературознавцями класифікації та визначення хоч і відрізняються одне від одного, все ж мають певне спільне ядро, яке полягає в тому, що «На високій полонині» - це певний універсум літературних форм, текст, у якому філософський есей про час межує з народними піснями про опришків, де міф зустрічається з сімейною хронікою, етнографічний трактат – з молитвою, а інтелектуальний диспут – з казкою. У ньому також співіснують різні мовленнєві жанри – як первинні, так і вторинні – лист, молитва, прислів'я, пісня, загибка, заклинття.

Третя група праць зосереджена на художньому світі «Полонини». Незважаючи на те, що об'єкт дослідження у цих робіт один і той самий, предметом дослідження виступали образ світу персонажа, функція танцю і смерті, розуміння свободи і патріотизму. Загалом у переважній більшості праць автори приходять до висновку, що Гуцульщина інтерпретується у Вінченца як ідеальна країна, якій властиві ті цінності, які через сучасний науково-технічний прогрес сьогодні уже втрачені.

Фольклорним концептам тетралогії «На високій полонині» присвячена четверта група праць. Авторам цих досліджень важливо було відтворити як теоретичні погляди письменника на теми історичних рис народної культури, її відношення до природи, історії та релігії, так і ідентифікувати жанри фольклору у творчості Вінченца, вказати на джерела їх походження, встановити форму рецепції першотворів, визначити функції, які вони виконують у вінченцівському тексті. Критики і дослідники приходять до висновку, що жанри, які письменник включив до тетралогії – казки, перекази, замовляння, молитви, анекдоти, листи з неба – походять із гуцульського фольклору, а не створені автором, і покликані виконувати пізнавальні, риторичні, терапевтичні, обрядові функції. Письменник опирався передусім на писемні тексти, стосовно яких займав позицію співтворчості, а саме: відбирав відомі йому фольклорні джерела, копілював їх, надавав нового змісту і подекуди видозмінював. Головною метою такої роботи була ідеалізація світу персонажа.

Стосунки Вінченца з античною традицією порушувала п'ята група праць. Літературознавці на основі естетичних поглядів Вінченца зосередили свою увагу на тих поняттях і цінностях, які були важливими для нього у грецькій культурі зокрема і які, на його думку, лягли в основу європейської цивілізації (розум, істина, свобода, діалог, влада, сумнів, демократія), а також розкрили класичні елементи в самій тетралогії Вінченца. Це між іншим проявилось у стилізації певних персонажів «Полонини» під Сократа завдяки використанню сократівського діалогу або аналогічним до Платонового розумінням ролі літератури як провідника до релігійно-духовної досконалості людини.

Зв'язкові Вінченца з єврейством присвячена шоста група досліджень. Переважно це були стислі і вступні за своїм характером статті: про контакти письменника з довоєнним середовищем єврейських поетів (Ауербах, Бомс, Імбер, Мангер), про його винятково прихильне ставлення до юдаїзму, про рівень його обізнаності з хасидизмом і репрезентацію цієї доктрини в тетралогії «На високій полонині».

Сьома група праць зосереджена на релігійних аспектах творчості Вінченца. Тут йдеться про його концепцію Бога і роль розуму в осягненні надприродної реальності, а також про зв'язок цих ідей з думками Платона і Паскаля; окрім того, дослідники заторкнули питання христоцентричного

характеру світогляду Вінченца, обговорили релігійні основи теорії народної культури письменника, його концепцію структури душі і способи пізнання за її допомогою світобудови. Зрештою було окреслено характер релігійності Вінченца.

Остання, восьма група праць була присвячена аналізу головних тем Вінцензівської естетики. Передусім критики акцентують увагу на проблемі духовного занепаду сучасної людини. Ця проблема певним чином перегукується з ідеєю потрійного закорінення людини: серцем – у малій батьківщині, її звичаях, віруваннях, моральних нормах; пам'яттю – в минулому, у тому, що постає у формі міфа, бо минуле не зникає, а відроджується в сучасності і постає у всесвіті у вигляді живо-го організму.

Яким є сьогодні стан справ у вінцезнавстві, зокрема дослідженні тетралогії «На високій полонині»? Варто зазначити, що найбільш глибоко і ґрунтовно досліджено три проблеми: проблема жанрової приналежності твору разом з фольклорними формами, що до нього включені, проблема художньої морфології тексту і діалогізму, а також проблема образу світу гуцулів. Значно слабше досліджено сьогодні питання наратора і нарації, композиції, часопростору, художнього мовлення та персонажа. Брак структурних досліджень ускладнює відповіді на питання, які стосуються розміщення Вінцензівської тетралогії в історико-літературному процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Полек В. Чужоземці про край поезії, краси, мистецтва / Володимир Полек // Перевал. – 1999. – № 1. – С. 151–160.
2. Bystron J.S. Epopeja huculska // Wiadomosci Literackie, 1937, nr 13. – s. 5.
3. Czaplewicz Eugeniusz. Zagadka genologiczna Stanisława Vincenza („Na wysokiej połoninie”) // Przegląd Humanistyczny, 1984. – nr. 7/8. - S. 119-150.
4. Dorpat Bogusław. Lektura romantyzmu polskiego w eseistyce Stanisława Vincenza // Київські полоністичні студії. – К., 2012. – Т. XIX. – С. 23-29.
5. Kolbuszewski J. Koniec dawnosci // Wierchy, 1984, nr. 53. – s. 56-71.
6. Kolbuszewski Jacek. Jak czytać Stanisława Vincenza? // Przegląd Powszechny, 1982. - nr. 6. - S. 418 - 425.
7. Kowalczyk Andrzej. Kryzys świadomości europejskiej v eseistyce polskiej lat 1945-1977 : (Vincenz - Stempowski - Miłosz) / Andrzej Stanisław Kowalczyk. - Warszawa : Wydawn. Uniw. Warszawskiego, 1990. – 208 s.
8. Madyda A. Epos czy powiesc? Problematyka genologiczna „Na wysokiej połoninie” Stanisława Vincenza // Świat Vincenza. Studia o życiu i twórczości Stanisława Vincenza. – Wrocław: LEOPOLDINUM, 1992. – S. 181-187.
9. Madyda Aleksander. W poszukiwaniu jedności człowieka i świata. Folklor w twórczości Stanisława Vincenza. - Toruń: TNT, 1992. – 159 s.
10. Pieszczachowicz Jan: Od realności do mitu. Koncepcja natury i kultury w twórczości Stanisława Vincenza // Świat Vincenza / [red. Jan Andrzej Choroszy, Jacek Kolbuszewski]. – Wrocław: Leopoldinum, 1992. – S. 221-234.
11. Pieszczachowicz Jan. Stanisław Vincenz : pisarz uniwersalnego dialogu / Jan Pieszczachowicz. – Kraków, 2005. – 71 s.
12. Pohrebennyk W. Epopeja Stanisława Vincenza w kontwksicie ukraińskiej literatury „folklorystycznej” przelomu XIX i XX wieku (Zwada, Listy z nieba, Barwinkowy wianek) // Świat Vincenza / [red. Jan Andrzej Choroszy, Jacek Kolbuszewski]. – Wrocław: Leopoldinum, 1992. – S. 89-98.
13. Próchnicki W. «Na wysokiej połoninie» – zagadnienia genologii / Włodzimierz Próchnicki // Studia o Stanisławie Vincenzie / [red. Piotr Nowaczyński]. – Lublin: Wyd-wo KUL, 1994. – 277 s.
14. Świat Vincenza. Studia o życiu i twórczości Stanisława Vincenza (1888-1971) // Red. J.A.Choroszy I J.Kolbuszewski, Wrocław: Oficyna Wydawnicza “Leopoldium”, 1992. - 282 s.
15. Tarnawski W. O “Zwadzie i jej autorze” //Wiadomosci. – Londyn, 1971. – nr. 49. – s. 4-5.
16. Ziemiński A. Saga o Stanisławie Vincenzie // Wierchy, 1979. – s. 44-56.